
Avrupa, Avrupa Birliği ve Türkiye

Mustafa Erdoğan*

A. Avrupa Nedir?

Toplum olarak, “tarihi” sıfatını bazı olaylara yakıştırmakta genellikle çok cömert davranıyoruz. Ama yarın Türkiye için gerçekten de “tarihi” bir gün olacak. Çünkü, Türkiye’nin tam üyeliği sürecini başlatan kararı vermekle, Avrupa Birliği Avrupa-Türkiye karşıtlığına ilişkin tarihsel anlayışta büyük bir gedik açmış olacak.

AB zirvesinden çıkacak olan karar ve onu izleyecek olan süreç elbette bu tarihsel karşıtlığın kültürel yükünü birdenbire onrtadan kaldıracak değil. Esasen, oluşumu yüzyıllar almış kültürel kimliklerin bir politik kararla hemen dönüşmeleri mümkün de değildir. Bu, sadece Avrupa açısından değil, bizim açımızdan da böyledir. Çünkü, karşıtlık düşüncesi tek taraflı bir algıya dayanmıyor; hem Avrupalılar hem de biz Müslüman Türkler bu karşıtlığı içselleştirmiş, birer gelenek haline getirmişiz.

AB’nin bu kararını işte onun için “tarihi” olarak niteliyoruz. Avrupa böylelikle kendi kimliğini yeniden tanımlama ve Türkiye ve İslam karşıtı zihinsel bagajını boşaltma dönemini başlatmış olacaktır. Buna karşılık, Türkiye olarak biz de her ne kadar son iki asırdır zaten yüzümüzü Avrupa’ya döndürmüş isek de, ilk defa AB’ye tam üyelik girişimimizle Avrupa kimliğinin bir parçası olmaya talip olmuşuz.

Gerçi “Avrupa kimliği” tanımlanması çok da kolay olan bir kavram değil. Bu kimliğin fikri, siyasî, kültürel birçok yanı var. Her şeyden önce, “Avrupa” fikri sivil toplum geleneğinden ziyade devlet geleneği ve elit kültürleriyle bağlantılı bir fikirdir. Ayrıca, “Avrupa”nın bir fikir ve kimlik olmaktan çok jeopolitik bir gerçeklik olarak

---

*Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F, Kamu Yönetimi Bölümü

6 Mustafa Erdoğan

algılanabilecek bir yanı da vardır. Bu anlamda, yakın zamanlara kadar Avrupa'yı birleştiren barış ve dayanışma değil, sömürgecilik ve fetih olmuştur. Yani, Avrupa'nın tanımında etkili olmuş olan kültürden önce siyasettir. Eğer karşı karşıya olduğumuz gerçeğin tanımı bundan ibaret olsaydı, bizim bu kimliğin bir parçası olmamızın daha kolay olacak olduğunu söyleyebilirdik. Ama öyle değil.

Tarihsel olarak "Avrupa" öncelikle coğrafi bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Kimlik olarak "Avrupa" adlandırması da çok yeni değildir. Nitekim, antik dönemde Avrupa kültürel bir fikir olmaktan çok coğrafi bir fikir ve daha az oranda da bir politik kimliğin ifadesiydi. Coğrafi Avrupa önceleri kuzeyden gelen "barbar" istilâlarına, yedinci yüzyıldan sonra ise özellikle İslam'ın kuşatmasına karşı geliştirilen negatif bir kimlik olarak oluştu. Bu arada Yahudiler ve Slavlar da Batı Avrupa'nın korkulu rüyaları idiler.

Yedinci yüzyıldan sonra Haç ve Hill ekseninde gerçekleşen Hristiyanlık-İslam çatışması Avrupa-merkezli dünya görüşünün oluşmasında önemli bir rol oynadı. Haçlı seferleri ve daha sonra Batı'nın Osmanlı'yla karşılaşması (Batı'nın Türklere karşı gösterdiği direnç) bu kavrayışı pekiştirdi. Zamanla Batı iyiliği, Doğu barbarlığı ve kötülüğü temsil eder hale geldi. Önceleri bu karşıtlığın Avrupalılarca algılanışının arkasında Hristiyan dünya görüşü vardı; böylece Hristiyan olmayan dünya gayrimedenî ve barbar olarak görülürken, Hristiyanlık kültürel üstünlükle ve medenîlikle özdeşleştirildi.

Garip olan, bu iyi-kötü kavramlaştırmasının Avrupa'nın nispeten sekülerleşmesiyle değişikliğe uğramamış olması, tam aksine seküler "Aydınlanma değerleri"nin de daha önce Hristiyanlığın yaptığına benzer bir işlev görmeye başlamış olmasıdır. Gerçi, "Hristiyan Alemi" fikrinin birleştirici bir söylem olarak 15. ve 16. yüzyıllarda gerilemesi "Avrupa"nın seküler olarak kavranmasının yolunu açtı ama, Avrupa'nın kendisini başka ("gayrı-medenî", "geri") halklara karşı tanımlamasında bir değişiklik olmadı. Aydınlanma sonrasında Avrupa fikri gittikçe Avrupa modernliği ile eş anlamlı hale gelen ilerleme düşüncesi üzerinde odaklandı.

Bunun sonucunda, bugün Avrupa kimliğinin özünde akıl, ilerleme ve bilime dayalı bir evrensel değerler sistemine inanç yatmaktadır. Avrupa modernliği bu fikrin somutlaşmış halidir. Bununla beraber, seküler ve "aydınlanmış" Avrupa Hristiyanlığın önyargılarını büsbütün terketmiş de değildir. Hristiyanlık halâ Avrupa uygarlığının kendini tanımlamasında etkili olan kültürel bir motif olarak varlığını korumaktadır.

Avrupa kimliğinin bu "huzursuz" niteliği nitekim Türkiye'nin tam üyelik girişimi karşısında Avrupa'da iki farklı tutumun ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Avrupa'nın Hristiyan karakterini önemseyenler bu girişime karşı çıkarken, "Aydınlanma değerleri"ne dönüş çağrısı yapan seküler aydınlar, zımnen, Avrupalı olmak için kültürel bir dönüşüme uğramamızı talep etmektedirler.

Güz 2005

Hasılı, Türkiye'nin AB'ye üyeliği ne yandan bakarsanız "tarihi" bir olay. Ve onun için de öyle kolaylıkla üstesinden gelinebilecek kadar basit bir iş değil. (Tercüman, 16 Aralık 2004)

B. Avrupa Birliği ve Anayasası

1. Avrupa Birliği Ne Kadar Özgür?

Son yıllarda Avrupa Birliği'ne üyeliğin Türkiye toplumunun önemli bir bölümü için bir "umut" haline gelmesinde müreffeh bir hayat özleminin etkisi bulunmakla beraber, galiba asıl neden Birliğin özgürlükçü bir düzeni temsil ettiğine inanılmasıdır. Görünüşteki demokratik kurum ve prosedürlerin arkasında kökleşmiş bir bürokratik otoriteriyenin başarıyla saklandığı, askerî vesayetinin sistemin karakteristik unsurlarından biri olduğu ve baskıcılığın zaman zaman totaliter sistemleri aratmayan bir boyutta hükmünü yürüttüğu Türkiye'de özgürlük arayışının yaygın bir toplumsal ideal olarak ön plana çıkması doğaldır. Bundan dolayı, "Kopenhag kriterleri"nin aday ülkelerin önüne bir giriş vizesi gibi konması insanımızın özgürlük beklentisine çok uygun düşmüştür. Üstelik, Avrupa Birliği üyelerinin liberal-demokratik sistemleriyle maruf ülkeler olması toplumumuza daha bir güven vermektedir.

Avrupa Birliği'ne ilişkin bu beklenti veya umut esas itibariyle yerindedir. Gerçekten de Avrupa Birliği'nde başı çeken ülkeler Türkiye standartlarına göre "ileri" demokrasilerdir. Bu ülkelerde sivil ve siyasî özgürlükler genel olarak güvence altındadır, hukuk devleti güvencelerine riayet edilir, demokratik karar alma süreçleri sistemin ana belirleyicisidir, esas itibariyle piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik düzen hakimdir ve nihayet ideolojik, kültürel ve etnik çoğulculuk bu sistemlerin karakteristik özelliklerindedir. Bu temel toplumsal-siyasal idealler bakımından "sicili temiz" olan ülkelerin oluşturduğu bir Birliğin de aynı özellikleri göstermesi beklenir. Kısaca, Avrupa Birliği "özgür bir düzen" öngörmektedir.

Ne var ki, bu resmin özellikle birinci kısmı esas itibariyle doğru olmakla beraber, Avrupa Birliği'nin düzeniyle ilgili olan ikinci kısmı bakımından kimi rezervleri de kayda geçirmek gerekiyor. Çünkü, malum coşku havası içinde meselenin bu yanı Türkiye'de hemen hemen tümüyle ihmal edilmektedir. Gerçi, benzeri bir durum Avrupa için de söz konusudur; orada da gitgide güçlenen Brüksel merkezli süper devletin sakıncalarına dikkat çekenler bir azınlık teşkil etmektedir.

Avrupa Birliği oluşumunda gözden kaçan bellibaşlı sorunlu alanları şu şekilde özetleyebiliriz:

Bugün "Avrupa Birliği" olarak anılan oluşumun ilk nüvesini teşkil eden Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Roma Antlaşması'na yansıyan ilk amacı rekabetçi bir piyasa ekonomisinin sınırlarını genişleterek Avrupa yüzeyine yaymak, yani "Avrupa Ortak Pazarı" kurmaktı. Bu nedenle piyasa ekonomisinin temelini oluşturan dört özgürlüğü –malların, hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı– Topluluk coğrafyasında sınır tanımaksızın geçerli olması öngörülmüştü. Ne var ki,

Liberal Düşünce

8 Mustafa Erdoğan

zamanla Brüksel merkezli Avrupa kurumlarının –özellikle de Komisyon’un- gücü artarak yeni bir merkezî bürokratik devlet ortaya çıkmaya başladı. Bunda Avrupa Adalet Divanı’nın politik kaygıları öne alan ve kendini “Avrupa Birliği” idealinin hizmetkârı olarak gören tutumunun büyük etkisi oldu. Divan Roma Antlaşması’nda dayanağı bulunmayan “Topluluk hukukunun üstünlüğü” doktrinini geliştirmek suretiyle merkezîyetçi eğilimi güçlendirdi. Bu, Brüksel bürokrasisini -Komisyon’u- Avrupa’nın fiilî hükümrani yapan yolun başlangıcıydı. Komisyon üye devletleri bağımsız, rekabetçi ve yenilikçi davranışlarda bulunmamaları için yakından takip etmeye başladı. Ayrıca, ortak politikaların belirlenmesinde başlangıçtaki oybirliği kuralının zamanla gevşetilmesi ve oyçokluğu yönteminin getirilmesi bu gelişmeyi hızlandırıcı bir etki yaptı. Bu yolda bugün süper “Avrupa ulus-devleti”ne çok yakın bir noktaya gelinmiştir.

Çeşitli alanlardaki “mevzuatın uyumlulaştırılması” çabaları, hukuk-yaratma gücünün iktisadî ve sosyal hayatın birçok alanlarında merkezîleşmesi eğilimini destekleyen bir girişim olmuştur. Tek Avrupa Senedi (1987) ve Maastricht Antlaşması’ndan (1992) sonra Avrupa Topluluğu her biri özerk hukuk sistemlerine sahip bağımsız devletlerin bir topluluğu olmaktan çıkarak belirli alanlarda ortak yasalara tâbi bütünleşmiş bir siyasî birliğe dönüşmüştür. Sürecin böyle devam etmesi halinde, bu oluşum sonunda, Avrupalıların aynı vergi ve refah yasalarına tâbi olduğu, ortak bir dış politikanın bulunduğu, Avrupa vatandaşlığına dayanan bir büyük devlette dönüşecek gibi görünmektedir.

Ne yazık ki, Avrupa Komisyonu düzenli olarak yaptığı ve artık sayıya gelmez boyutlara ulaşmış olan düzenlemeler (“müktesebat”) yoluyla bütün Avrupa piyasasını tek-biçimleştirici standartlar dayatmayı birincil işlevi olarak benimsedi. Komisyon’un görünüşte “rekabeti koruyucu” tedbirleri, aslında, seçenekleri niteliksel olarak değil de sayısal olarak artıran, farklılıkları budayan sahte bir rekabet politikasının işaretleri olarak görülebilir. Artık bütün üye devletler çevre, iş hukuku, işyeri sağlık ve güvenliği ve refah hizmetleri bakımlarından aynı düzenlemelere uymak zorundadır. Avrupa’da herkes sadece Brüksel bürokratlarınca belirlenen standartlara uygun mal ve hizmetleri satın almaya mahkûmdur. Bu politika bir yandan yenilikçilik ve yaratıcılığı cezalandırırken, öbür yandan da, kâğıt üstünde belirlenmiş hayalî bir “ortalama Avrupa vatandaşı” profili adına farklılaşan ihtiyaçları gözardı etmektedir.

Merkezîleşmeyle paralel olarak, üye devletlerin hukuk düzenlerini standartlaştırmaya yönelik “mevzuatların uyumlulaştırılması” politikası Adalet Divanı’nın yerel/ulusal otoritelerin özerk davranma konusunda cesaretlerini kıran içtihadıyla birleşince, çeşitlilik ve farklılıkların Avrupa düzeyinde ortadan kalkma süreci başlamış oldu. Bütün yasal düzenlemelerin her yerde aynı olması “Avrupa yurttaşları”nın seçme şanslarını son derece zayıflatan, sermayenin ve emeğin dolaşımının iktisadî anlamını önemli ölçüde azaltan bir etkendir.

Avrupa Birliği’nin merkezî bürokrasisinin iktisadî düzenlemeleri, bugünkü haliyle, özgür bir piyasa ekonomisi için pratik olarak gerekli ortak kuralların

bütün Avrupa piyasasında aynı şekilde uygulanmasını sağlamaya dönük olmaktan çıkmış ve bildik anlamda bir “müdahalecilik” niteliği kazanmıştır. Çalışma ilişkileri, rekabet ve çevreyle ilgili düzenlemeler ve gitgide büyüyen “sosyal mevzuat” (social legislation) Roma Antlaşması’nın korumayı amaçladığı temel iktisadî özgürlüklerde ciddi aşınmalara yol açmaktadır. Avrupa Merkez Bankası, tek bir para birimi ve “uyumlu” malî politikalarda ısrar müdahaleciliğin diğer işaretleridir. Müdahalecilik Avru-pa bürokrasisinin gitgide genişlemesine neden olmakta, aynı zamanda genişleyen bürokrasinin müdahaleci eğilimleri de artmaktadır.

Öte yandan, bütün bu müdahaleci, standartlaştırıcı, tek-tipleştirici düzenlemelerin ana mihrakı olan Komisyon AB’nin resmî yürütme organı olup bildiğimiz anlamda bürokratlardan oluşmaktadır. Ama aslında Komisyon fiilî yasama organıdır. Çünkü, onun Bakanlar Konseyi’ne önerdiği bir düzenlemenin yasallaşmaması ihtimali çok azdır. Kaldı ki, Bakanlar Konseyi üyeleri de bu görev için “Avrupa vatandaşları” tarafından özel olarak seçilmiş değildirlere. Avrupa Parlamentosu ise gerçek bir yasama organı olmaktan çok uzaktır. Ayrıca Birliğin yapısında demokratik saydamlık da yoktur. Bu nedenle, birçok gözlemci AB’deki “demokrasi açığı”na dikkat çekmiştir. İç düzenlerinde demokratik temsili birinci anayasal ilke olarak benimseyip uygulayan Avrupalılar, gündelik hayatlarının her yönünü doğrudan doğruya etkileyen bu süper federasyonda nedense aynı hassasiyeti göstermiyor veya gösteremiyorlar.

Sonuç olarak, bütün bu eğilimler, Avrupa’da coğrafî-kültürel bütünlüklerin, kurumsal yapıların ve üretim birimlerinin Kıta çapında birbirleriyle gerçekten rekabet ettikleri bir oluşumdan ziyade, ulus-devlet modelinin Avrupa ölçeğine teşmilinden ibaret bir süper devletin doğmakta olduğunu göstermektedir. Başka bir anlatımla, Avrupa’da kurulmakta olan, kişilerin seçme olanaklarını her bakımdan genişletecek şekilde toplumsal-siyasal kurumların birbirleriyle rekabet etmeleri esasına dayanan “rekabetçi bir federalizm” yerine bir tür “cebrî federalizm”, hatta ölçeği genişletilmiş bir ulus-devlet modelidir. Oysa, ahlakî, dinî ve sosyal pratiklerin geçerliliğini belirleyen kuralların kurumlar arasındaki barışçı rekabetten doğacağı bir federalizm modeli hem daha özgürlükçü biçimde işler hem de farklı kurumsal yapıların kendilerini bireysel talep ve ihtiyaçlara uyarlaması daha kolay olurdu.

Bununla beraber, bütün bunları, AB’ye iyi gözle bakan ve Birliğe üyeliğin Türkiye’nin bürokratik-otoriteryen sisteminin çağdaş demokratik esaslar doğrultusunda dönüşmesine katkı yapacağını düşünen yurttaşlarımızı hayal kırıklığına uğratmak için yazıyor değilim. Buradaki eleştirel mülahazalarımla, Türkiye’nin Birliğe üye olmasının tümüyle yararsız olacağını kastetmiyorum. Her halükârda AB Türkiye için bugüne göre daha özgürleştirici ve refah artırıcı bir seçenektir. Fakat, bu meseleyle ilgili olarak akılda tutmamız gereken nokta, AB’nin Türkiye için bir “cennet” ideali olarak görülmemesi ve onun da ciddi problemlerle malul bulunduğunun akılda tutulmasıdır.

Anlatmak istediğim, bu yöndeki tercihimizi –eğer böyle bir şey gerçekten varsa- toplumumuz için bir ölüm-kalım meselesi gibi görmenin yanlışlığıdır. Yukarıda

işaret ettiğim ciddi kusurlarına rağmen, Türkiye'nin AB'ye üyeliğinin özgürlükçü-demokratik bir dönüşümü kolaylaştıracağı hususunda iyimserlerle ben de hemfikirim. Şüphesiz ki, Avrupa Birliği üyesi ülkelerin büyük çoğunluğunda Türkiye'dekinden fersah fersah ileride bir demokrasi anlayışı ve uygulaması vardır. Bu nedenle, çok muhtemeldir ki, AB üyesi bir Türkiye'de yurttaşların temel hakları daha güvenceli olacak, hukuk devleti güvencelerinin ayrımsız bütün yurttaşlar için geçerli olma nispeti yükselecek, bugünkü askerî vesayet ortadan kalkacak ve kamu politikalarının belirlenmesinde inisiyatif halkoyundan çıkmış ve sadece ona karşı sorumlu olan kurumlara geçecektir. Ama, eğer toplum olarak bu iradeye sahip olmaya devam edeceksek, özgürleşme yolundaki çabamızı, üye olmamız halinde AB içinde de sürdürmek zorunda kalacağımızı şimdiden bilmek zorundayız. (18 Ekim 2000)

2. AB'nin Kimliğini Tanımlamak

Avrupa Birliği Anayasası Birlik üyelerince 29 Ekim'de törenle imzalandı. Eğer önümüzdeki aylar ve yıllarda bütün üye devletler tarafından usulüne uygun olarak onaylanırsa Anayasa yürürlüğe girecek. Kanaatimce, sadece usulî işlemlerin ülkeden ülkeye değişmesi nedeniyle değil, fakat ulusal makamların işin esasına ilişkin endişeleri veya tereddütleri nedeniyle de bu onay işi epeyce uzayacağı benziyor.

Bu anayasadan sonra Avrupa Birliği'nin alacağı politik ve hukukî yapının niteliğini tanımlamak hiç de kolay değil. Esasen, bu konu Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun iktisadî bir entegrasyon olmaktan çıkıp politik birlik haline dönüşmeye başladığı tarihlerden buyana tartışılmaktadır. Hatta bu tartışmanın geçmişini, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın, Topluluk hukukunun ulusal hukuklara üstün olduğuna ilk defa karar verdiği 1964 yılına kadar geri götürmek de mümkün.

AB'nin politik kimliğinin tartışılmasının bildik hukukî kavramların çerçevesine sığmaması, onun küreselleşmeyle ve post-modernizmle olan ilişkisiyle de irtibatlı bir durum. Avrupa Birliği'nin küreselleşmeyle ilişkisini anlamak zor olmasa gerek. Bu Birlik dünya çapında değilse de, Avrupa çapında halkları iktisadî, kültürel, enformatik vb. alanlarda birbirine yaklaştıran, farklı uluslardan bireyleri birbiriyle dolaysız irtibata geçiren, onları birbiriyle tanış kılan bir etkileşim ağı, hatta neredeyse Avrupa düzeyinde bir sivil toplumun teşekkülüne yol açan bir oluşumdur. Başka bir ifadeyle, ulusal sınırları aşan bir "halklar Avrupası", bir "Avrupa vatandaşları camiası" doğmakta gibidir.

Daha ilginç olan, Avrupa Birliği'nin post-modern siyasetle nasıl ve ne derecede ilişkili olduğu konusu. Geleneksel anlayış açısından, Avrupa Birliği, üye devletlerin egemenliklerini ellerinden almadan gitgide daha sıkı bir Birlik kurmanın bir aracı olarak görülebileceği gibi; Avrupa politik kimliğini ayırt eden özelliğin münhasıran ölçüle ilgili olduğu, yani AB'nin sadece ölçüğü büyümüş bir ulus devlet, bir "süper-devlet" olduğu da düşünülebilir.

Buna karşılık, AB'nin, geleneksel egemenlik anlayışına dayanan "ulus-devlet" kavramından hareketle anlaşılmasının mümkün olmadığı ileri sürülmektedir. Bu-

na göre, Avrupa, ulus devletlerin karakteristik özelliği olan, sınırları belli edilmiş egemenlik alanlarına dayanma anlamında, “ülkesellik”in çözülme sürecine girdiği, birçok bakımdan Ortaçağ siyasi yapılarını andıran post modern bir oluşumu temsil etmektedir. Avrupa Birliği “ilk post-modern uluslar arası siyasi biçim”dir ((John Ruggie). Buna bir devlet diyemeyiz, bu devlet niteliğinde olmayan (non-state) bir antitedir.

Bu şu demek: AB ne hükümetler arası bir yapıdır, ne de federal bir devlet. O siyasi yapıların yeni bir türü de –meselâ, ikisi arasındaki bir “orta yol” da- değildir. Avrupa Birliği hükümeteşiz bir yapı örneğidir, hükümet dışı bir organizasyondur. Hatta AB dünyanın en büyük hükümet-dışı örgütüdür (NGO). AB’nin kimi yazarlarca ileri sürülen post-modern niteliği bununla ilgilidir.

Avrupa hukuku uzmanlarından J.H.H. Veiler’e göre, Avrupa Birliği hükümetler arası, konfederal bir siyasi yapıdır; yani federal bir devlet olmadan federalizmin karakteristik özelliği olan “anayasal disiplin”i benimsemiştir. AB, modern devletin klasik olarak kullandığı hiyerarşik cebir yöntemiyle desteklendiği için değil, fakat onu oluşturan kurucu birimler –yani, üye devletler- tarafından gönüllü olarak kabul edildikleri için kararları yürüten, devlet-olmayan bir “federal” yapı haline gelmiştir. Şöyle de denebilir: AB modern siyasetin aşına olduğu “yukarıdan aşağıya normlar hiyerarşisi” ile, “gerçek gücün aşağıdan yukarıya hiyerarşisi”ni birleştiren bir oluşumdur. Böylece, Avrupa’nın bu yeni politik kimliği, hukuku onun cebren uygulanmasından ayırmaktadır ki onu post-modern yapan asıl özellik budur.

Avrupa Birliği’nin siyasi niteliğiyle ilgili tartışmanın bir yanı, onun geleneksel “demokrasi açığı”yla ilgilidir. Anayasa yapma ihtiyacı biraz da bu demokratik meşruluk eksikliğini telâfi etme arayışının bir sonucudur. Geleneksel anlayışa göre, Avrupa Birliği ya esas itibariyle hükümetler arası bir organizasyon olarak demokratik meşruluğunu üye devletlerin ulusal parlamentolarından türetecektir, ya da demokratik meşruluğunu kurumlarının doğrudan doğruya Avrupa vatandaşlarına karşı sorumlu olmasından alan sahici bir federal devlet olacaktır. Demokrasiyi “egemen devlet”le, onun “ülkesellik” ve “vatandaşlık”ıyla zorunlu ilişki içinde görenler kuşkuysa baksalar da, post-modern Avrupalılar bu dikotomiye reddetmekte ve demokratikliği hükümeteşiz bir sivil toplumun aktivitesinde görmektedirler. (Tercüman, 8 Kasım 2004)

3. AB Anayasası’na Giriş (1)

Daha önce Avrupa Birliği’nin siyasi niteliği hakkındaki bazı tartışmaları özetlemiş ve kimi yazarların bu Birliği “post-modern” bir oluşum olarak tanımladıklarını anlatmıştım. Bunun, egemenlikle tanımlanan modern ulus-devletten büsbütün farklı bir yapı olduğu, açıkçası Avrupa Birliği’nin devlet olmayan bir siyasi biçim teşkil ettiği ileri sürülmekteydi. Bu yaklaşıma göre, Avrupa Birliği bildik anlamda bir federasyon olarak da tanımlanamazdı.

Doğrusu, böyle olsaydı bu benim de hoşuma giderdi, ama ne yazık ki öyle değil. Ekim sonunda imzalanan Anayasa'sına bakınca anlıyoruz ki, Avrupa Birliği egemenliğe dayanan ulus-devlet modelini terk etmiş olmadığı gibi, konfederal bir yapı, hele adem-i merkezîyetçi bir federalizm de kesinlikle kurmuş değildir. Esasen, Avrupa'nın siyasî elitleri, kafalarında böyle bir düşünce olmadığını, Avrupa'nın çeşitlilik ve çoğulculuğunu içine sığdıracak bir anayasa yapmaya kalkışmakla göstermiş oldular. Bu Anayasa, Avrupa halkının değil, fakat gerçekten de Avrupa'nın siyasî elitlerinin (belki de, kimilerinin söylediği gibi, rant kollayıcılarının) eseridir. Esas itibarıyla üye devletlerin yaşlı eski başbakanları, cumhurbaşkanları ve bakanlarından oluşan Avrupa Konvansiyonu delegeleri hiçbir şekilde "halk"ın temsilcileri değildiler.

Demek istediğim, Avrupa'ya bir anayasa yapmanın kendisi zaten kötü bir fikirken, bir de bu işin temsil kabiliyeti son derece zayıf olan yaşlı kuşak tarafından yapılmasının yanlışlığı bir kat daha artırmış olduğudur. Aslında, bu işin arkasında iktidar alanlarını genişletme güdüsünün sevk ettiği Brüksel bürokratları var. Nitekim, Anayasa'nın metni, yeni Anayasa'dan en çok kazançlı çıkacak olanların, kimseye hesap vermek zorunda olmayan ve Avrupa halklarının isteklerine karşı duyarlı olma mecburiyetleri bulunmayan bu süper bürokratlar olduğunu göstermektedir.

Avrupa Anayasası, insanların tecrübeden pek de ders almadıklarını gösteren, son yarım yüzyılın belki de en ibretamiz vesikasıdır. Avrupalılar bu konuda ne Amerika'nın ümit kırıcı tecrübesinden ders aldılar ne de Avrupa'nın tek gerçek federal sistemi olan İsviçre'yi anlamaya çalıştılar. Bir kere bu Anayasa anayasacılığın temel düşüncesinden tamamen uzak bir anlayışa dayanmaktadır. Çünkü Avrupa Anayasası yetkileri sınırlı bir merkezî otorite kurmak şöyle dursun, postmodernizm avuntusunun gölgesinde, Avrupa ulus devletlerinin egemenliklerini tek bir büyük süper devlette toplamaktan başka bir şey yapmamıştır. Asıl mimarının bürokratlar ve ihtiyarlar (ki onlara "âkil adamlar" diyorlardı) olduğunu hatırlarsak, böyle olmasında şaşılacak bir şey de yoktur.

Tarih gösteriyor ki, her yeni kurulan merkezî otorite sürekli genişleme istidadındadır. Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasal tecrübesi bunun tipik bir göstergesidir. Amerikan kolonileri Büyük Britanya'dan bağımsızlıklarını ilân etmelerinin hemen ardından önce aralarında bir konfederasyon kurdular. Bu, tek merkezî-ortak kurumu Kongre olan ve kurucu devletler arasında sınırlı bazı alanlarda işbirliğini sağlamaya dönük bir hukukî belgeye (Articles of Confederation) dayanan bir oluşumdur. Başlangıçta kimsenin bu yeni kurulan merkezî otoriteye daha fazla yetki vermeye, tabir caizse tepelerinde nev-zuhur bir efendi yaratmaya niyeti yoktu. Ama bir grup siyasî seçkinin ("federalistler") küçük Amerikan devletleri arasında daha sıkı bir birlik kurulmasının gerekli olduğuna ilişkin fikirleri, "anti-federalistler" in merkezîleşmenin tehlikeleri konusundaki uyarılarına zaman içinde baskın çıktı ve böylece Philadelphia Konvansiyonu -hukuka uygunluğu tartışmalı bir şekilde- birleşik bir merkezî devlet kuran federal anayasayı (1787) kabul etti.

Yine de, Anayasaya kurucu devletlerin ve halkların orijinal yetkilerini ve haklarını saklı tutan hükümler konmasında anti-federalistlerin ısrarlı olmaları sayesinde, Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra 1791 tarihli değişiklik paketinin anayasallaştırılması sağlandı. Bu paket içinde yer alan ve biri vatandaşların haklarının Anayasada sayılanlardan ibaret olmadığını, diğeri ise aslı yetkinin kurucu devletlerde olduğunu, federal devletin tamamlayıcı veya ikincil yetkili olduğunu vurgulayan 9. ve 10. değişiklikler son derece önemli idi. Ne var ki, zamanla, Federal Yüksek Mahkeme'nin, Anayasada federal devlet için "saklı yetkiler" keşfetmek ve iktisad özgürlükleri budamak vb. yollarla, Anayasa'yı sürekli olarak merkezî devleti kayıran tarzda yorumlaması yüzünden, Amerikan federalizmi başlangıçta hiç tasavvur edilemeyecek ölçüde merkezîyetçi bir yapıya bürünmüş oldu. İlginçtir, Avrupa Topluluğu'nda da merkezîleşme eğilimini sürükleyen ana dinamik Avrupa Toplulukları Adalet Divanı olmuştur. (Tercüman, 15 Kasım 2004)

4. AB Anayasası'na Giriş (2)

Geçen yazıda Avrupa Birliği Anayasası'nın sahici anlamda federal olmaktan ziyade, merkezîyetçi bir uluslararası siyasî düzen yaratmayı öngördüğüne işaret ettim. Şimdi bu konuyu biraz açmak istiyorum.

Her şeyden önce, AB Anayasası birbiriyle yarışan bölgelere ve piyasaların özgürleştirilmesine dayalı bir Avrupa öngörmüyor. Tam aksine, kendisine hukukî kişilik tanıdığı güçlü bir merkez otoriteyi Avrupa'nın kaderine hakim kılan, onu Avrupa'nın düzenleyici efendisi haline getiren bir modelin çerçevesini ortaya koyuyor. Bunun en belirgin kanıtını üye devletlerle Birlik kurumları arasındaki yetki paylaşımına ilişkin Anayasa hükümlerinde görüyoruz.

Bir kere, Anayasa üye devletlerden yana bir genel yetki ilkesine yer vermek yerine, Brüksel'in gitgide daha fazla yetkiyi kendinde toplayıp üye devletleri adeta marjinal hale getirmesinin yolunu açan, karmaşık bir yetki dağılımı modeli öngörüyor. Nitekim, Birlik kurumları birçok alanda münhasır yetkiye sahip kılınmıştır. Ama bu yetmemiş ve ek olarak, "paylaşılan yetki" adıyla garip bir yetki kategorisi daha icat edilmiştir. Bu, ilke olarak, bazı konularda aynı anda hem Birlik'in hem de üye devletlerin yetkili olması anlamına gelmektedir. Ne var ki, üye devletlerin bu yetkiyi ancak Birlik'in yetkisini kullanmadığı durumlarda kullanabileceklerinin öngörülmüş olmasından anlıyoruz ki, "paylaşılan yetki"nin de asıl sahibi Birlik kurumlarıdır. Çünkü, bütün Avrupa'yı standardize etme iştiyakı içinde oldukları besbelli olan Brüksel'deki otoritelerin herhangi bir alanda yetki kullanma imkânını göz ardı etmeleri hemen hemen ihtimal dışı bir durumdur. Bu demektir ki, söz konusu "paylaşılan yetki"den de üye devletlerin payına fiilen hemen hemen hiçbir şey düşmeyecektir.

Bu kadarla kalsa gene iyi. Anayasa yeki dağılımına ilişkin iki hüküm daha getiriyor ki, bunlar da fiilen merkezi otoriteyi güçlendirmeye yarayacaktır. Bir hüküm, Birlik'e, üye devletlerin faaliyetlerini "destekleme, koordine etme veya tamamlama" yetkisi

veriyor. Bu hükmü Birlik kurumlarının üye devletlerin yetki alanına karışma yetkisi olarak okumalıyız. Bu yetkinin, en azından, üye devletlerin faaliyet çerçevesinin Birlik kurumları tarafından çizilmesine imkân vereceği açıktır. (Bu arada, Anayasa'nın Birlik kurumlarına tanıdığı "çerçeve kanun" çıkarma yetkisi bunun için fevkalade uygun bir araç sağlamaktadır.)

Bu konuda, tabir caizse, asıl bombayı sona sakladım. Avrupa Anayasası'nın 18. maddesine göre, "Anayasada belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi için Birliğin faaliyet (işlem) yapmasına gerek olup ta Anayasa (bunun için) gerekli yetkileri vermemişse, Bakanlar Konseyi, Komisyon'dan gelecek bir teklif üzerine, oybirliğiyle uygun tedbirleri alır." Bunun açık anlamı, kendi yetki alanını yine kendi takdirine göre sürekli olarak genişletmek için Anayasa'nın Birlik'e açık bir çek vermiş olduğudur. Hem, Birlik'in hedefleri arasında neler yok ki: Sosyal adalet, sosyal gelişme, sürdürülebilir kalkınma, dengeli iktisadî büyüme, yüksek derecede rekabetçi sosyal piyasa ekonomisi, tam istihdam ve nesiller arası dayanışma.

Bütün bu hedefleri, kendisine bunların gerektirdiği açık-seçik yetkiler verilmemiş olması halinde bile yine kendi inisiyatifiyle ihdas edeceği yetkilerle gerçekleştirme konumunda olan bir merkezî otorite, aslında, üye devletlere iktisad, malî ve sosyal politika seçenekleri bırakmayan, aşırı müdahaleci ve düzenleyici bir otorite demektir. Daha genel olarak bu, Avrupa Birliği'nin, kurumsal ve hukukî çeşitliliğin karakterize ettiği, farklı yetki alanlarının rekabeti esasına dayanan bir model olmayacağını ve bu modelin işlemesi halinde Birlik'in kurucularının orijinal amacından büsbütün sapacağını ifade etmektedir. Bu, Anayasa'nın yürürlüğe girmesi halinde, on-onbeş yıl sonraki Avrupa'nın, merkezden düzenlenen ve üyelere dayatılan üniform standartların karakterize ettiği bir Avrupa olacağı anlamına gelmektedir. Bu model özgürlükçü olmadığı gibi, uzun vadede ortaya çıkacak, bütün yaratıcılığını yitirmiş, soğuk ve ruhsuz bir dünyanın habercisi de olabilir.

Anayasa Avrupa hukukunun ulusal hukuklara üstünlüğünü kabul etmektedir. Bu yeni olmayıp, 40 yıllık geçmişi olan bir ilkedir. İlk bakışta, uluslar arası alanda "hukukun üstünlüğü" anlamında görüp, bunun iyi bir şey olduğunu düşünebiliriz. Elbette, sivil hakları ve mülkiyet haklarını tanıyan yazılı bir anayasanın yargı tarafından titiz olarak uygulanması iyi olurdu. Ama ne yazık ki, Avrupa Adalet Divanı'nın şimdiye kadarki içtihadı bu konuda ümitvar olmamızı engellemektedir. Onun için, Adalet Divanı'nın Birlik hukukunun üstünlüğü kuralını geçmişte olduğu gibi gelecekte de Brüksel'in otoritesini daha da güçlendirecek ve bütün Avrupa'yı homojen hale getirecek hukukî bir araç olarak kullanacağına kesin gözüyle bakabiliriz. (Tercüman, 18 Kasım 2004)

C. Avrupa ve Türkiye

1. Avrupa ve Türkiye

Avrupa Birliği Komisyonu'nun 6 Ekim'de Türkiye hakkındaki "İlerleme Raporu"nu açıklaması, beklendiği gibi, ülkede genel bir iyimserlik havası yarattı. Tabii, "genel" in

dışında kalanlar, yani Rapor'un bütünü içinde ayrıntı mesabesinde olan kimi "kayıtlar"ı ileri sürerek bu konuda olumsuz bir tutum takınanlar veya Türkiye'nin AB'ye tam üye olması ihtimalinin kendisini bir felâket olarak görenler de olmadı değil. Bu da beklenir bir şeydi.

Her ne hal ise, öyle görünüyor ki, önümüzdeki dönemde bizden veya Avrupa'dan kaynaklanabilecek ciddi bir "yol kazası"na maruz kalmazsak, aşağı yukarı on yıl sonra Türkiye AB'nin tam üyesi olacaktır. Geleceğin ne getireceği bilinmez ama, dünyanın on yıl kadar sonraki şartları bu tercihimizi isabetsiz hale getirecek ölçüde değişmedikçe, AB'ye tam üyeliğin Türkiye toplumunun hayrına olacağı bellidir. AB'nin tam üyesi olan bir Türkiye'nin daha hür ve müreffeh olacağına kesin gözyle bakabiliriz.

Bununla beraber, AB içinde ulaşabileceğimizi ümit ettiğimiz hürriyet ve refah derecesi ne bugünden yarına veya otomatik olarak gerçekleşecek bir şeydir, ne de mümkün olanın en iyisidir. Daha önce de çeşitli vesilelerle belirttiğim gibi, bu konuda sağlanacak iyileşme nispî bir iyileşmedir. AB üyesi bir Türkiye'nin bugünkünden daha özgür ve müreffeh olacağı açık olmakla beraber, Türkiye'nin –hatta, Avrupa'nın– "özgürlük sorunu" bununla bitmiş olmayacaktır. Bunun iki nedeni var.

Bir kere, en azından bugünkü durum itibariyle, Avrupa camiası Türkiye'deki özgürlük sorununu bütüncü bir şekilde görme eğiliminde görünmüyor. Avrupa'nın Kürt ve İslâm meselesindeki –bu son Rapora da yansıyan– tutum farklılığı bunun kanıtıdır. Açıkça görülüyor ki, Avrupa Türkiye'deki Kürtlerin özgürlüğüne –şüphesiz doğru olarak– gösterdiği ilgiyi Müslüman çoğunluğun özgürlüğüne göstermiyor. Bu belki, azınlık-çoğunluk ilişkisi bağlamında özgürlük sorununun esas olarak azınlıkların bastırılmasıyla ilgili olabileceğini, çoğunluğun sırf çoğunluk olduğu için böyle bir sorunu olamayacağını düşünmeye alışkın olan Batılı zihniyetin doğasından kaynaklanan bir durumdur; belki de, Batılı zihnin arka planında yatan İslâm karşıtı tarihsel bakiyeye ilgilidir. Ama daha makul olan ihtimal, bu iki etkenin de devrede olmasıdır.

Yine de, bunun geçici bir durum olduğunu, Avrupa'nın bu meseleye bakışındaki kusur ne olursa olsun, Türkiye'nin AB'ye tam üye olacak şekilde carî sistemini zaman içinde daha da dönüştürmesiyle birlikte, bu özgürlük sorununuzun da ortadan kalkacağını veya en azından çok küçüleceğini bekleyebiliriz. Başka bir ifadeyle, Türkiye'yi asıl özgürleştirecek olan Avrupalıların bu çifte standarttan vazgeçmeleri değil, fakat AB etkisiyle özgürleşen bir Türkiye'nin kendi iç dinamikleri olacaktır.

Türkiye'nin özgürleşme çabasının AB'ye tam üye olduktan sonra da devam etmesini gerektiren diğer neden, bu Birliğin almakta olduğu biçimdir. Bu sadece bizim değil, fakat daha önce Avrupalıların da sorunudur. Gerçekten de Avrupa bütünleşmesinin iki karakteri var ki bunlar özgürlük arayışıyla bağdaşır görünmemektedir. Bunlardan birincisi, Avrupa Birliği için ayrı bir anayasa tasarlanmasından da anlaşılabilen gibi, Birlik içinde merkezîyetçi eğilimlerin güçlenmekte olmasıdır. Avrupa Birliği, ulus

devletlerin gevşek bir birliği olmak yerine, federasyon görünümlü süper bir Avrupa ulus devleti olma yolundadır. Açık olarak belirtmek gerekirse, bir Avrupa Anayasası yapmak doğru bir iş değildir. Bu merkezizetçi eğilimi vaktiyle başlatmış olan Birliğin Adalet Divanı, içten benimseyip uygulamaya koyan da Avrupa Komisyonu'dur. Özgürlük için, bu gelişmeye –Avrupa halklarıyla birlikte- direnmek zorundayız.

Buna benzer şekilde, Avrupa Birliği'nin mal ve hizmet üretimini ve genel olarak iktisadî faaliyeti aşırı ölçüde standardize etmesi ve bu çerçevede bütün Avrupa'da üniform bir hukuk yaratması da kısa vadede Birlik içi ticareti kolaylaştıran bir faktör gibi görünse de, uzun vadede bütün farklılıkları ortadan kaldırmak suretiyle özgürlük karşıtı bir durum yaratacaktır. Aslında Avrupa'nın ihtiyacı olan, başlangıçtaki "Ortak Pazar" hedefinde olduğu gibi, ülkeler arasındaki iktisadî -ve hatta siyasî- sınırları kaldırmak suretiyle mallar ve hizmetlerin, sermayenin ve emeğin serbest dolaşımını sağlamaktan fazlası değildir. Avrupa halklarının refahının daha da artırılması, ayrıca, bu ortak pazarın kendi içine kapalı değil açık bir pazar olmasını, yani başka ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulamaktan –esasen, herhangi bir tarife uygulamaktan vazgeçilmesini- gerektirmektedir.

Başlangıçtaki ortak pazar hedefinden zamanla siyasî birlik hedefine geçmekle Avrupa iyi yapmamıştır. (Tercüman, 11 Ekim 2004)

2. AB Eşiğinde Hayal ve Gerçek

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmasının ciddi bir ihtimal haline gelmesi, aslı kaygıları "ulusal kimlik" in korunması olan kişi ve grupların endişelerini artırmış görünüyor. Bunun gibi, İslamcı çevreler de Türkiye'nin Avrupa (Batı) uygarlık camiasına katılmakla, "çoktan çökme aşamasına gelmiş olan, tefessüh etmiş Batı uygarlığı karşısındaki tek geçerli medeniyet alternatifi olan İslam" ın bu şansını zayıflattığına, en azından Türkiye'nin ufuktaki bu alternatif İslam medeniyetinin temsilcisi olarak ortaya çıkma şansını yitirdiğine hayıflanıyorlar. Ben bu her iki endişeyi de paylaşmıyorum.

Ulusal kimlik kaygısının büsbütün anlamsız olduğunu söylemiyorum. Hiç şüphesiz, herhangi bir toplumun kendi kimliğini önemsemesi, kendi başına, yadırganacak bir şey değil. Ama ben isterdim ki, bu kaygı aynı zamanda toplumumuzun hürriyet ve refah ihtiyacını da önemseyen bir duyarlılıkla beraber gitsin. Onun için, Türkiye toplumunun varoluşuyla ilgili bu hürriyetçi boyutu ihmal eden ve sadece ulusal kimlik üzerinde odaklaşan bir duyarlılığı hiç sağlıklı bulmuyorum. Hür olmadıktan sonra, bir toplumun geçmişten tevarüs ettiği kimliği idame ettirmesinin ne değeri var ki?...

"Ulusal kimlik"çiler şunu görebilmeli: Bir toplumun kimliği onun geçmiş tecrübesinden oluştuğuna ve her toplumun daha yaşanacak tecrübeleri bulunduğuna göre, ulusal kimlik herhalde statik bir şey olmasa gerektir. Her kimlik gibi, ulusal kimlik de değişim halindedir. Her toplum hem kendi bünyesindeki aktörlerin yapıp

ettikleriyle hem de başka toplumlarla etkileşimi yoluyla sürekli değişir. Bu demektir ki, kültürümüz ve kimliğimizin Avrupa'yla "karşılaşma"sından sonra alacağı biçim de yine bizim kimliğimiz olacaktır. Onun için, toplumun değişmeyen bir kimliği varmış gibi düşünen bir kişi, aslında, kendi hayal dünyasında kurduğu, gerçekte var olmayan, toplumun fertlerinin kişisel tecrübelerinden bağımsız bir kimlik algısına tutulmuş demektir.

Kaldı ki, kendi toplumlarının kimliğini önemseyenler eğer bunda samimi iseler kültürler arası etkileşimden de korkmamaları gerekir. Eğer bu önemseme, mensup olduğunuz kültürün değerine ve "üstünlüğü"ne olan inancınızdan kaynaklanıyorsa, o zaman bırakın kültürünüz başka kültürlerle yarışsın. Yok eğer bu konuda endişeniz varsa, o zaman da kültürünüzün başka kültürlerden alıp benimseyeceği değerlerle zenginleşmesi kötü bir şey sayılmamak gerekir. Esasen, bireylerin dünyayı ve hayatı anlama ve değerli bir hayat yaşama iradesini, "kendimizin" dahi olsa, herhangi bir tek kültürle sınırlamak bana hiç de insanî bir şeymiş gibi gelmiyor. Kısaca, "ulusal kimlik" endişesi taşıyanların Avrupa kültürleriyle "tanış olma"dan veya onlarla yüzleşmeden çekinmeleri için hiçbir haklı neden yoktur. Esasen biz çoktandır zaten öyle bir tecrübenin içindeyiz.

Batı uygarlığına alternatif olarak doğacak "yeni İslam medeniyeti"nin öncüsü veya temsilcisi olma iddiası da bana gerçekçi görünmüyor. Aşağı-yukarı yüz yıllık bir geçmişı olan Batı uygarlığının çöküşü içinde olduğuna ilişkin iddia doğru da olsa, bundan, Türkiye toplumu olarak bugün izlememiz gereken yol hakkında somut bir bilgi çıkaramayız. Evet, tarih hiçbir uygarlığın ilanihaye devam etmediğini gösteriyor; böyle bakıldığında, Batı uygarlığının da bir gün sonunun geleceğini söyleyebiliriz. Ama ne bunun ne zaman olacağını ne de nasıl bir "son" olacağını bugünden bilebiliriz. Öyleyse, biz bu meçhul sonu mu beklemeli, bir bilinmeze mi yatırım yapmalıyız?...

Türkiye'deki bu "çöküş" söylemini bir tür palavracılığa dönüştüren de zaten bu bilinmezlik değil midir?...

Türkiye'nin "yeni doğacak medeniyet"in öncüsü olması temennisi de öyle... Her şeyden önce, Türkiye bugün zaten bir ölçüde Batı medeniyetinin de bir parçası değil midir?... Hem, doğacağı ümit edilen o alternatif medeniyetin İslam dünyasından çıkacağı nereden belli? Bunun herhangi bir objektif kanıtının var olduğunu kim güvenle söyleyebilir ki?... Bence, İslamcılar böyle büyük iddialarla oyalanmak ve hayallerle avunmak yerine, daha mütevazı ve gerçekçi hedefler üzerinde odaklaşırsalar daha hayırlı bir iş yapmış olurlar.

Bu söylediklerime bakarak, kimilerinin benim "Batıcılığa kapılanmış" olduğuma hükmedeceklerini veya gözü kapalı bir Batıcı olduğuma kanaat getireceklerini tahmin etmek zor değil. Yararı olur mu bilmiyorum ama yine de söylemeliyim ki, benim anlatmaya çalıştığım Batıcılık değildir. Ben ne Batıcı ne de Doğucuyum; sadece, mensubu olduğum toplumun daha hür ve müreffeh hale gelmesi davasına fiilen

Liberal Düşünce

katkı yapmaya çalışmayı hayalî hedeflerle oyalanmaya tercih etmenin daha hayırlı olduğuna kani olan bir kişiyim. Ayrıca, dünden-bugünden-yarından söz ederken şunu da biliyorum ki, “zorunluluk” veya “kaçınılmazlık” demek olsaydı, tarih zaten tarih olmazdı. (Tercüman, 14 Ekim 2004)

3. Avrupa'nın “Anlayış ve Hoşgörü”sü

Avrupa Birliği'ne tam üye olmaya çalışan Türkiye bir süredir bunun hukukî, siyasî ve iktisadî gereklerini yerine getirmekle meşguldür. Bu, şüphesiz, talip olduğumuz işin tabiatından kaynaklanan bir zorunluluktur. Bununla beraber, AB'ye uyumun kültürel uyumla ilgili bir yanı da var ki, işin bu tarafı bizim için de Avrupa için de belirsizlik taşıyor: Türkiye Avrupa'ya kültürel olarak da kendisini uyduracak mıdır?..

Böyle bir uyum ihtimali bizdeki milliyetçileri rahatsız ederken, Avrupalıların çoğunu hoşnut edecek bir şey gibi görünüyor. İtiraf etmek gerekir ki, bu sadece milliyetçilerin ilgilenmesi gereken bir sorun değildir; bunun, “hür bir toplum” amacına bağlı olanları da ilgilendiren bir yanı vardır. Bunun neden böyle olduğunu anlamak için, Almanya Başbakanı Schröder'in en son beyanına dikkat kesilmemiz gerekiyor.

Almanya'nın eski cumhurbaşkanına verilen “Anlayış ve Hoşgörü Ödülü” vesilesiyle yaptığı konuşmada Schröder, ülkesinde yaşayan Müslümanları Alman toplumuna uyum konusunda daha istekli ve gayretli olmaya çağırılmış. Schröder özetle şöyle diyor: “Demokrasilerde hukuk boşluğuna ve paralel toplumlara izin verilemez; başka kültürlere mensup olanlar da demokrasi ve aydınlanmanın değerlerini kabullenmek durumundadırlar.” Ülkesindeki yabancı düşmanlığına karşı uyarılarda bulunduğu ve kültürel çeşitliliğin değiştirilmesini istemediklerini belirttiği de nazara alındığında, Schröder'in konuşması dengeli bir konuşma gibi görülebilir. Bununla beraber, böyle bir bağlamda “hoşgörünün sınırları”ndan söz etmesi ve özünde bir kültürel uyum çağırısı yapmış olması bakımından bu halâ problemlili bir konuşmadır.

Şimdi, Almanya'da ve Avrupa'nın başka yerlerinde yerleşik Türk gruplarının kendilerini içinde yaşadıkları toplumlardan bir ölçüde tecrit etmiş oldukları, hatta yer yer “getto” hayatı yaşadıkları, dahası bunların bir kısmının “medenî” hayatın gereklerine uyum konusunda ciddi sorunları bulunduğu açıktır. Bu nedenle, Schröder'in “hiçbir kültürün toplumsal yapıdan ayrılmaması gerektiği”ni hatırlatmasında bir haklılık payı olduğunu teslim etmeliyiz. Ne var ki, kültürel üstünlük iddiasını daha kaba-saba bir dille dışa vuranlar bir yana, Almanya Başbakanı'nın konuşması bile bu türden bir sosyal uyum talebini aşan bir mesaj içermektedir. Yani, Schröder Müslümanlara “bizim kültürel değerlerimizi benimsemelisiniz” de diyor.

Bu durumda, Avrupa Birliği'nin eşiğindeki bir ülkenin yurttaşları olarak, Avrupalıların hukukî, siyasî ve iktisadî uyumun ötesinde, bizden kültürel olarak da kendilerine uymamızı istedikleri sonucuna varmakta herhalde haksız sayılmayız. Yerleşik bir demokrasi için bazı kültürel değerlerde şu veya bu ölçüde bir değişimin

“evrensel bir gereklilik” olduğu düşünülebilir –ki ben bundan da çok emin değilim- ama, siyasî bir birliğe tam üye olmak için onu oluşturan çoğunluğun kültürünü benimsememiz gerektiği de herhalde söylenemez. “Anlayış ve Hoşgörü” adına ödül tesis etmiş olan bir toplumun, farklı bir kültürü kendisine asimile etmek konusunda bu kadar istekli olması şaşırtıcı değil midir?...

Teorilerine ve resmi söylemlerine bakarsanız, “hoşgörü”den, “anlayış”tan, “çok-kültürlülük”ten bu kadar heyecan duyan bir camianın, kendileriyle birlik oluşturmaya hazırlandıkları bir toplumun kültürünün sembolleri konusunda zaman zaman şahit olduğumuz kayıtsızlıkları büsbütün anlamsız mıdır dersiniz?... Avrupalı resmî şahsiyetler çeşitli vesilelerle Türkiye’ye gelip gidiyorlar; ama uygun vesileler olduğu- da bile, onların bize ve temsilcilerimize Müslümanların hassasiyetlerini “anladıklarını”, İslama ve İslamî duyarlılıklara saygı duyduklarını gösteren jestler yaptıkları vaki midir?... Almanya’da veya başka bir Avrupa ülkesinde yaşayan Müslümanların – Schröder’in şikâyet ettiği gibi- “bir kenarda sessiz kalmaları”nın sadece o toplumların dillerini öğrenmemelerinden ileri geldiğini söyleyebilir miyiz?...

Schröder’in, Müslümanların, Avrupa’da yaşayacaklarsa Avrupalıların kültürel değerlerini benimsemeleri gerektiğini söylemesi hiç de hürriyetçi bir yaklaşım değildir. Değil Avrupa Birliği’nde, ondan daha sıkı bir birlik demek olan herhangi bir devlette bile hür olabilmek için her inançtan, her dünya görüşünden, her kültürden kişi ve toplulukların eşit saygı ve muamele görmeleri gerekir. Bunun için, öyle alayış- li “çok-kültürlülük” nutuklarına da ihtiyaç yoktur; farklı hayat tarzlarının yaşamasına ve kurumsal yapılarıyla birlikte yarışmasına izin veren bir hukukî-siyasî düzenin varlığı yeterlidir. Böyle bir toplumda “hukuk boşluğu” da olur, “paralel toplum” da. Ve yine hür bir toplumda hiç kimsenin “aydınlanmanın değerleri”ni benimseme zorunluluğu da olmaz. (Tercüman, 22 Kasım 2004)

D. Geçici Bir Son Söz

Avrupa Birliği’ne tam üyelik için Türkiye’nin başvuru yaptığı 1987’den yaklaşık 20 yıl sonra, 3 Ekim 2005’te Türkiye ile Avrupa Birliği arasında tam üyelik müzakerelerinin başlaması aşamasına gelmiş oldu. Bu, hem işin niteliğinden hem de Türkiye’nin en azından kültürel anlamda Avrupalı olmamasından ileri gelen nedenlerle, çetin bir süreç oldu. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne dahil olmasına Avrupa’dan olduğu kadar, ülke içinden de karşı çıkanlar, beklendiği gibi, bu süreci çıkmaza sokmak için epey çaba safettiler. Ama eklemek gerekir ki, kültür ve medeniyet temelli direnç Türkiye’den çok Avrupa’dan geldi. Buna karşılık, Türkiye’deki direncin en büyük saiki kültürel kaygılardan çok kurulu düzenin değişmeden idamesini sağlamak şeklinde kendisini gösterdi.

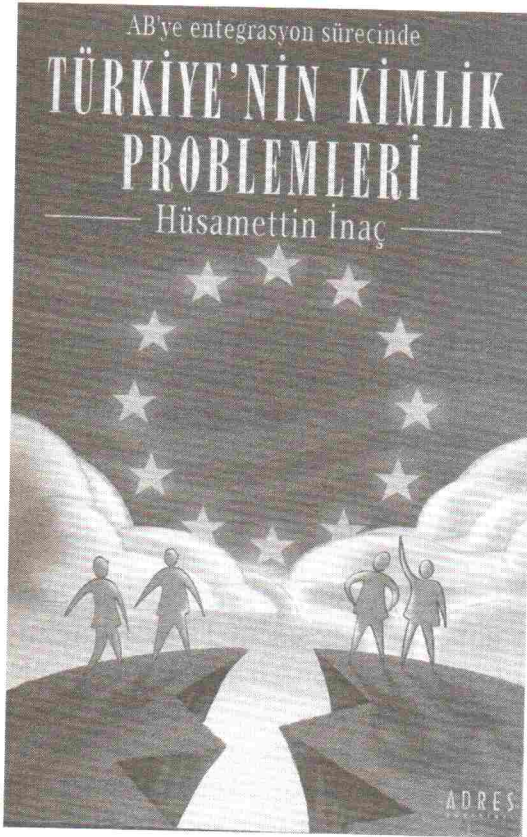
Bu süreçte liberaller genellikle Avrupa Birliğine tam üyeliği desteleyen tarafta yer aldılar. Bununla beraber, tutumlarını Türkiye’nin carî rejimine ilişkin pratik kaygılardan çok uzun vadeli bir özgürlük arayışının belirlediği –bu satırların

Liberal Düşünce

yazarının da dahil olduğu- kimi liberaller Türkiye'nin AB'ye tam üyelik girişimii destekleseler de, bu konuyu daha soğukkanlı bir şekilde ele alarak, Birliğin yapısına ilişkin özgürlükçü rezervlerini dile getirmekten geri durmadılar. Şimdi Türkiye tam üyeliğe daha da yaklaşmıştır, bunun ülkemizin özgürleşmesine elbette hatırı sayılır katkıları olacaktır, ama özgürlük mücadelemizin AB içinde de devam edeceğine şüphe yok. Bu mücadelede en büyük müttefikimiz Avrupa'nın "anti-federalistler"i ve liberteryanları olacak.

Türkiye'nin Kimlik Problemleri

Hüsamettin İnaç

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecini, kimlik parametresi çerçevesinde, doğru bir biçimde anlayabilmek için Türkiye'nin ikiyüz yıllık Batılılaşma macerası ile Avrupa Birliği'ne üyelik süreci arasında güçlü bir bağ kurmak kaçınılmazdır. Aslında üyelik süreci, modernleşmenin tek yolu olarak algılanan Batılılaşmayla gerçek bir yüzleşmeyi ifade etmektedir. Ne var ki, bu iki olgunun özdeşleştirilmesi sonucu, üyelik sürecinde birtakım problemler ortaya çıktıkça, Türkiye, Batı dışı modernleşme modellerine yönelmeyi tartışır hâle gelmiştir. Bununla birlikte, şu ana kadarki Batılılaşma ve modernleşme çabalarının beklenen sonuçları vermemesinin arkasında yatan sebeplerden biri, Avrupa kimliği ile Türk kimliğinin birbirlerine zıt kimlikler olarak algılanmasıdır. Oysa, karşılıklı ilişkiler tarihsel perspektifte serinkanlılıkla irdelendiğinde bu iki kimliğin birbirlerinin 'oluşturucu ötekileri' oldukları ortaya çıkacaktır. Elinizdeki kitap, Türkiye'nin modernleşme süreci ile Avrupa'nın ortak kimlik oluşturma çabalarının tarihçesinden yola çıkarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne entegrasyon sürecinin her iki taraf açısından da ortaya çıkması muhtemel sonuçları üzerinde saptamalarda bulunma amacını taşımaktadır.